

ВІДГУК

офіційного опонента

Загнітка Анатолія Панасовича, доктора філологічних наук,
професора, члена-кореспондента НАН України, професора кафедри
загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького
національного університету імені Василя Стуса

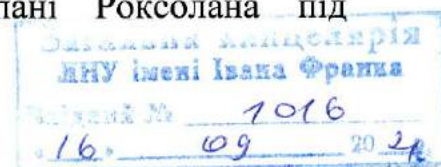
на дисертацію Назарчук Роксолани Зіновіївни

**«ОБ'ЄКТНІ ЗВ'ЯЗКИ РЕФЕРЕНТНО СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ
ДІЄСЛІВНИХ ПРЕДИКАТІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ,
ПОЛЬСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)»** (Львів, 2021. 228 с.; основний
зміст — 160 с.; автореф. — 19 с.), подану до спеціалізованої вченої ради К
35.051.23 у Львівському національному університеті імені Івана Франка для
захисту на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 — загальне
мовознавство

Вивчення тексту поданої на захист дисертації та наукових праць її
авторки — Р.З. Назарчук, опублікованих за темою дисертації, дає підстави
зробити такі висновки.

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Однією з
найважливіших передумов та умов сприйняття тих чи тих реалій у сучасному
соціумному просторі є усвідомлення референційного статусу висловлення,
його співмірності і/чи неспівмірності в різносистемних мовах, зокрема в
українській, польській та англійській. Не викликає заперечень
співвіднесеність опонованого дослідження з проблемою взаємодії
парадигматики й синтагматики (с. 17 дис. та с. 1 автореф.), що певною мірою
відбито в заявленій меті: «дослідити особливості об'єктних зв'язків
референтно спеціалізованих дієслівних предикатів з опертям на матеріали
тлумачних словників і корпусів текстів української, польської та англійської
мов (під референтно спеціалізованими розуміємо дієслівні предикати зі
спеціалізованими об'єктними семами)» (с. 18 дис. та с. 1 автореф.). У цьому
ракурсі варто було б зазначити, що розуміє пані Роксолана під

спеціалізованою об'єктною семою і як вона співвідноситься з об'єктним актантом (чи семантичним об'єктом, який у дисертації потрактовано з позицій семантичного синтаксису (с. 32 дис.). Не менш істотним є структурування актантної моделі, що постає ядровою парадигмального й функційного вимірів висловлення, а також його прагматизованих і/чи інтенційно орієнтованих настанов, в межах якої важливим є встановлення лінійного статусу референтно спеціалізованих дієслівних предикатів, їх семантичних зв'язків, що й відбито у восьми констатованих завданнях дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Опоновану дисертацію виконано у межах наукової теми кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка: “Різномовні тексти і дискурси в соціально-комунікативному і міжкультурному вимірах” (номер державної реєстрації 0119U002412), тему дослідження затверджено Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 19 березня 1999 року (протокол № 21/3) з уточненням 29 грудня 2020 року (протокол № 2/12).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Детальне ознайомлення із дисертаційним дослідженням Р.З. Назарчук дає підстави стверджувати, що авторка в опрацюванні теоретико-методологічного підґрунтя в роботі «Об'єктні зв'язки референтно спеціалізованих дієслівних предикатів (на матеріалі української, польської, англійської мов)» чітко дотрималася принципів сучасної лінгвістики — антропоцентризму, експансіонізму, експланаторності та функціоналізму. Істотним є те, що дослідниця активно використала методику корпусно базованого аналізу, що знайшло висвітлення в підрозділі «1.2. Методологія дослідження референтно спеціалізованих дієслівних предикатів» (сс. 50–69 дис.) з послідовною деталізацією методики дослідження референтно спеціалізованих дієслівних

предикатів (сс. 51–54 дис.) та лексикографічного підходу до тлумачення ономасіологічних характеристик дієслів (сс. 54–57 дис.), корпусного підходу в дослідженні дієслівних предикатів (сс. 57–69 дис.). Видається достатнім вирізнення чотирьох основних етапів методики дослідження референтно спеціалізованих дієслівних предикатів з окресленням тенденцій словникової вибірки дієслівних лексем вузької денотативної співвіднесеності (перший), упровадження семасіологічної класифікації аналізованих дієслів з активним використанням компонентного аналізу (другий), де особливий статус належить спеціалізованим семам. Можливо, варто було використати студіювання воронезької Школи зіставних досліджень, зокрема студіювання О.А. Маклакової, Й.А. Стерніна, не кажучи про відомі праці Дж. Брунера (J.S. Bruner), К. Герца (Cl. Geertz) та ін. Концептуальний розгляд референтно спеціалізованих дієслівних предикатів (третій етап) моделювання когнітивно-пропозиційної структури базового концепту й опис концептсфери (швидше — концептосфер) “ПЕРЕМІЩАТИ”/ “PRZEMIESZCZAĆ”/ “SHIFT” та “ПОМІЩАТИ”/ “POMIESZCZAĆ”/ “PLACE”, встановлених на основі семантичного простору дієслів відповідних лексико-семантичних груп (с. 52 дис.; с. 8 автореф.). Останнє дало змогу констатувати, що концептосфери “ПОМІЩАТИ”/ “POMIESZCZAĆ”/ “PLACE” є відмінні від концептосфер “ПЕРЕМІЩАТИ”/ “PRZEMIESZCZAĆ”/ “SHIFT” в українській, англійській та польській мовах більшою насиченістю семантичних зв’язків з іншими концептосферами в периферійних площинах. Цікаво, що когнітивно-пропозиційна структура концептосфери “ПЕРЕМІЩАТИ”/ “PRZEMIESZCZAĆ”/ “SHIFT” організована *суб’єктом* зі *предикатом* *переміщення* та *об’єктом* (рідкий, сипкий), а когнітивно-пропозиційна структура концептосфери “ПОМІЩАТИ”/ “POMIESZCZAĆ”/ “PLACE” — *суб’єктом* зі *предикатом* *поміщення* та *об’єктом* (рідкий, напіврідкий/в’язкий, газоподібний) (с. 119 дис., с. 8 автореф.). Методику функційно-ономасіологічного студіювання застосовано (четвертий етап) для визначення функцій у процесі породження висловлення референтно

спеціалізованих дієслівних лексем у різносистемних мовах, що певною мірою поглиблено в межах простеження лексикографічного підходу до тлумачення аналізованих дієслівних лексем (сс. 54–56 дис.). Очевидно, що узагальнене твердження про репрезентацію об'єктного конкретизатора в лексикографічних практиках української, англійської та польської мов (сс. 56–58 дис.) краще було б віднести до другого або третього розділів, оскільки це цілком самостійно висновкове спостереження. Корпуснобазована методика аналізу (п'ятий етап) знайшла повноцінне використання для відстеження частотності аналізованих дієслівних лексем в їх основних (лема) та варіативних формах (сс. 57–69). Можна підтримати думку авторки, що «Упровадження до лінгвістичного вжитку дослідницьких (GRAC, NKJP, BNC) текстових корпусів дає можливість оптимізувати й об'єктивізувати аналіз мовного матеріалу, а також одержувати високу достовірність результатів» (с. 69 дис.).

Розділ 2 «Референтно спеціалізовані дієслівні предикати української, польської, англійської мов: семантичний вимір» (сс. 72–120) охоплює комплексний розгляд семантики референтно спеціалізованих дієслівних предикатів та встановлення їхнього статусу як ядра й визначника аргументної рамки, що моделює пропозиційну структуру. У межах розділу схарактеризовано лексико-семантичні групи: а) переміщення об'єкта у просторі; б) поглинання об'єкта; в) покриття одного об'єкта іншим; г) колового покриття об'єкта в межах підполя «ПЕРЕМІЩЕННЯ», хоча вирізнення останньої лексико-семантичної групи актуалізує питання про семантичну достатність, оскільки не констатовано відповідної ядрової семи (сс. 79–80, с. 7 автореф.). Подібно виділені лексико-семантичні групи референтно орієнтованих дієслівних предикатів у межах підполя «ФІЗИЧНИЙ ВПЛИВ НА ОБ'ЄКТ» (сс. 80–85 дис.), а підполя «ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ» (сс. 85–86 дис.), «ФІЗІОЛОГІЧНИХ ДІЙ» (с. 86 дис.) скваліфіковані цілісно. Зіставлення матеріалів трьох мов аргументує висновок про те, що «Спільною рисою досліджених дієслів у трьох мовах виявилася

максимальна конкретність і спеціалізованість лексичних значень, а також периферійна позиція у межах усіх ЛСГ, зумовлена наявністю диференційної об'єктної семи у структурі значень» (с. 8 автореф.).

Функційно навантаженим постає активне використання корпуснобазованої методики для визначення регулярності і/чи нерегулярності об'єктних зв'язків у межах концептосфер “ПЕРЕМІЩАТИ”/ “PRZEMIESZCZAĆ”/ “SHIFT” ТА “ПОМІЩАТИ”/ “POMIESZCZAĆ”/ “PLACE” із простеженням базових концептів у межах ядрової та периферійної сфер, що підтверджують відповідні таблиці (Таблиця III, Периферійна зона: Переміщення (с. 94 дис.), Таблиця IV. Периферійна зона: Поміщення (с. 97 дис.) та ін.). Такий підхід уможливив достатній розгляд актантної метонімії з-поміж референтно спеціалізованих дієслівних предикатів в українській, польській, англійській мовах (сс. 110–117 дис.), що полягає в зміщенні синтаксичних позицій (с. 112 дис.). Актантна метонімія охоплює перетворення в моделях ‘обробляти певним чином’ — ‘каузувати певним чином’, ‘обробляти певним чином’ — ‘ліквідувати певним чином’, ‘обробляти певним чином’ — ‘видаляти певним чином’ та ін.

Найбільша схильність до метонімічних трансформацій обставинного зразка властива дієсловам фізичної дії, де об'єктами можуть поставати і бестіафакти (*szurnęła psa*), і грамінафакти (*rustling the leaves*), і артефакти (*набулькали вина*), і натурфакти (*chrzęstnął piaskem*), . Безперечно, в цьому разі наявне перетворення базової пропозитивної структури в похідну, тому метонімічне перетворення завжди супроводжуване ускладненням, прочитуваністю імпліцитної твірної структури.

Завершує розгляд семантичного виміру референтно спеціалізованих дієслівних предикатів через використання формалізованої мови, оскільки саме остання дає змогу простежити властивості об'єкта, зокрема референтну спеціалізацію дієслівних предикатів (с. 117), відповідно встановлено моделі семантичного запису функційно-ономасіологічних груп «в'язкість»,

«рідинність», «синкість / дрібність / порохоподібність», «вагові особливості», «гнучкість / виткість».

У третьому розділі «Референтно спеціалізовані дієслівні предикати української, польської, англійської мов: функційний вимір» (сс. 121–171 дис.; сс. 9–12 автореф.) на першому рівні функційно-ономасіологічної класифікації диференційовано три найбільші референтно-відображальні класи: універсальна найвища матерія, жива матерія, нежива матерія, кожний із яких має різну наповнюваність, а відповідно — й функційну частотність і репрезентативність, що поглиблено через аналіз висловлень із об'єктами-артефактами й об'єктами-психофактами в сучасних українській, польській, англійській мовах. За референтно-таксонімійними класів імен цілком мотивовано Роксолана Зіновіївна розмежовує функційно-ономасіологічні групи дієслівних предикатів: а) «рідинність»; б) «твердість»; в) «газоподібність» та ін., з-поміж яких (восьми груп) найрегулярнішою постає функційно-ономасіологічна група «рідинність» (29,5 % в українській мові, 24,1 % в польській, 23 % в англійській від загальної кількості одиниць), а кількісно найменшою є група «газоподібність» (2,6 %, 5,5 %, 4,6 % відповідно). Запропоновані таблиці підтверджують 10 найчастотніших об'єктів дієслівних предикатів *nutu / pić / drink* (Таблиця 1) і 10 найчастотніших об'єктів дієслівних предикатів *liti / lać / pour*, що відбивають показники аналізованих корпусів GRAC, NKJP, BNC.

Потрібно наголосити, що теоретико-методологічне підґрунтя пропонованої дисертації спирається на досить серйозну вибірку фактичного матеріалу, що охоплює фундаментальні лексикографічні праці української, англійської та польської мов, а також національні корпуси GRAC, NKJP, BNC. Такий підхід уможливив виявити спільні й відмінні ознаки в кваліфікації об'єктних зв'язків референтно спеціалізованих дієслівних предикатів в аналізованих мовах.

Симбіоз теоретичного осмислення об'єкта дослідження та практичного опрацювання фактичного матеріалу найчіткіше зреалізувався в

комплексній методиці з охопленням класичних і новітніх лінгвістичних методів, яку запропонувала здобувачка для досягнення мети свого наукового дослідження. Ця методика ґрунтована на низці процедур як загальнонаукових (метод опису, метод індукції, метод аналізу, метод пояснення, метод класифікації, метод систематизації та ін.), так і власне лінгвістичних методів і методик (метод зіставлення, методу компонентного аналізу, ступінчастої ідентифікації, моделювання та ін.), а також корпуснобазований підхід.

Ступінь обґрунтованості та достовірності результатів дисертаційної праці Р.З. Назарчук визначуваний, зокрема, логічною й завершеною структурою її дослідження.

Загалом опонована дисертація у структурному плані відповідає меті та завданням дослідження, оскільки вона містить анотації українською та англійською мовами, список опублікованих праць здобувачки, вступ, три розділи самої роботи, список використаної наукової літератури (205 позицій, які адекватно репрезентують кожен із досліджуваних української, англійської та польської мов), джерельну базу. Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінок, обсяг основного тексту — 160 сторінок. Основні результати аналізу відбито також в 11 таблицях і 21 рисунку.

Усі розділи дисертації та роботу загалом завершують логічні, взаємопов'язані та аргументовані висновки, що у своїй цілісності не повторюють і не дублюють, а наголошують висновкові тези отриманих спостережень і досягнутого аналізу. Анотація стисло й чітко відображає основні положення та основний зміст наукового дослідження Р.З. Назарчук.

Наукова новизна одержаних результатів. Положення наукової новизни відповідають визначеним завданням опонованої дисертації та кореспондуються з її загальними висновками. Новим, зокрема, є аналіз об'єктних зв'язків референтно спеціалізованих дієслівних предикатів в українській, англійській та польській мовах, а також визначення й диференціювання актантної й сирконстантної метонімічних моделей

аналізованих дієслівних предикатів як основних різновидів семантичних зсувів, простеженні функційно-ономасіологічних груп таких дієслівних предикатів та особливостей постпозитивної сполучуваності на матеріалі національних корпусів української, англійської та польської мов.

Наукове й практичне значення одержаних результатів. У дисертації Р.З. Назарчук здійснено теоретичне узагальнення та нове розв'язання наукового питання, оскільки авторка запропонувала власну інтерпретацію та аргументовані висновки об'єктних зв'язків референтно спеціалізованих дієслівних предикатів в українській, англійській та польській мовах із використанням значного масиву фактичного матеріалу — референтно спеціалізовані українські, польські, англійські дієслова обсягом 156, 145 і 152 одиниці відповідно, відібрані з лексикографічних джерел, а також твори сучасної художньої літератури українською, польською, англійською мовами загальним обсягом близько 170 друкованих аркушів, хоча заявлену кількість друкованих аркушів варто було диференціювати за досліджуваними мовами. Наукова новизна дисертації визначається також поєднанням семасіологічного, функційно-ономасіологічного та когнітивного підходів до аналізу відповідної групи дієслівних предикатів, використанням формалізованої мови семантичного запису для референтно спеціалізованих дієслівних предикатів.

У практичному плані результати опонованого дослідження можуть бути використані в прикладному мовознавстві — лексикографії (для укладання словників активного типу), практиці перекладу, загальному мовознавстві, методиці викладання іноземних мов, а також у лінгводидактиці університетської освіти (у курсах лексикології та граматики української, польської й англійської мов, основ теорії мовної комунікації, корпусної лінгвістики та ін.).

Дисертаційне дослідження виконане в руслі проблематики наукової школи професора Ф.С. Бацевича, актуалізуючи низку питань загального

мовознавства, функційно-когнітивної лінгвопарадигми, комунікативної лінгвістики.

Апробація результатів дослідження. Сформульовані в дисертації теоретичні висновки доповідалися та обговорювалися на 13 міжнародних і 5 всеукраїнських наукових конференціях.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 18 публікаціях, 10 із яких опубліковано у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, 6 — у нефахових виданнях України, 2 — у виданнях, що входять до наукометричних баз даних.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертаційного дослідження Р.З. Назарчук вказує на дотримання авторкою вимог академічної доброчесності.

У дисертаційній праці наявні коректні покликання на джерела інформації в разі використання ідей, напрацювань, тверджень, гіпотез, відомостей; надано достовірну інформацію про методи, методики й результати досліджень, а також джерела використаної інформації.

Оцінка мови та стилю дисертації. Текст опонованої дисертації написаний із дотриманням наукового стилю літературної української мови.

Окремі побажання та зауваження до змісту дисертації. Як і будь-яка самостійна, оригінальна дослідницька робота, присвячена актуальній мовознавчій проблематиці, дисертаційна праця Р.З. Назарчук викликає певні міркування, зауваження, що вимагають додаткової аргументації й мотивування, а також необхідність звернути увагу на окремі недоліки й дискусійні положення, які можуть бути враховані у майбутніх наукових розвідках авторки.

1. В опонованій дисертації варто було б уточнити заявлену методику дослідження, оскільки в констатованій методиці розгляду референтно спеціалізованих дієслівних лексем виокремлено і/чи встановлено чотири основні етапи їхнього їх студіювання, а в самій дисертації окремі етапи

постають дещо зміщеними. Якщо в підпункті 1.2.1. концептуальний аналіз референтно спеціалізованих дієслівних лексем віднесено до третього етапу розгляду, то в самій процедурі їх студіювання концептуальний аналіз скваліфіковано як другий етап (Розділ 2. Референтно спеціалізовані дієслівні предикати української, польської, англійської мов: семантичний вимір (сс. 72–120 дис.; сс. 7–9 автореф.).

2. Твердження про синтагмальний потенціал про об'єктні зв'язки референтно спеціалізованих дієслівних предикатів набуло б вагомішого підтвердження за умови використання окремих постулатів семної семасіології, з-поміж яких особливої актуальності набуває діагностика повторюваності семи в складі одного значення слова в значеннях інших лексем. Такий семантичний плеоназм аргументований універсальними особливостями, але його вияв істотно відмінний у різносистемних мовах, що мотивовано національно-когнітивною базою. Констатуючи, що «референтно спеціалізовані дієслова української, англійської, польської мов формують різні ФОГ. Найбільшу кількість засвідчено у межах ФОГ “**рідинність**”, найменшу — у межах ФОГ “**газоподібність**”» (с. 142 і далі дис.), варто було хоча б побіжно скваліфікувати чинники такої відмінності.

3. У наведених таблицях, які структурно відбивають бази даних українських, польських та англійських референтно спеціалізованих дієслівних предикатів (Таблиця Б 1, Таблиця Б 2, Таблиця Б 3) у лексем на зразок *кувати*, *кусати* потрібно було визначити лексико-семантичне підполе, адже, скажімо, у польс. *kuć*, *kąsać* відповідні підполя зазначено. Те саме стосується, наприклад, польс. *odparowywać*, *nasycać*, *rdzewieć* та ін., у яких чомусь так само не визначено підполе. Аналогічне можна спостерігати і з-поміж англійських референтно спеціалізованих дієслівних предикатів.

Видається доцільним дещо розширити спектр використаної літератури з досліджуваної проблематики, залучивши, зокрема, студіювання Р. Монтегіо (Прагматика и интенциональная логика. *Семантика модальных и интенциональных логик*. Москва, 1981. С. 223–254), О.Л. Путіліної

(Семантичний об'єкт і типи його вияву в сучасних українській та англійській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк: Донец. нац. ун-т., 2008. 318 с. Бібліогр.: с. 272–318; а також: Відмінкова граматики: об'єктні відмінки в сучасних англійській та українській мовах : [монографія]. Київ ; Вінниця : Нілан, 2015. 311 с.), А. Кіклевича (О номинативных характеристиках предиката. *Stupskie Prace Filologiczne. Seria Neofilologia*. 2002. 1. С. 61–72), а також дослідження, що розширюють спектр розуміння істинності і/чи неістинності референційності висловлення в межах *адресант ↔ адресант*, процедури чи алгоритму визначення денотативного статусу предиката (Казаков А.Н., Якушев Я.О. Парадоксология. Москва: Аспект Пресс, 1994. 256 с.), Т.М. Акулова (Противоречивые фигуральные высказывания в современной русской речи: прагмастилистический аспект исследования : дис. ... к. філол. н. Красноярск, 2013. 187 с.) та ін.

Доцільнішим видається вживання *парадигмальний* і *синтагмальний* замість використовуваних у дисертації *парадигматичний* (с. 49, 55) й *синтагматичний* (с. 49), а також послідовніше дотримання норм українського слововжитку: *Розробка інвентарю семантичних типів аргументів* (с. 39) — потрібно *Розробка інвентаря семантичних типів аргументів*; пропуск розділового знака: спирт — *спиртувати*, віск — *воскувати*, олія — *підоліювати* цемент — *цементувати* (с. 150) — потрібно спирт — *спиртувати*, віск — *воскувати*, олія — *підоліювати*, цемент — *цементувати*, див. також: с. 52 і далі; нормативних конструкцій: *розрізняти абстрактні та загальні іменники, що позначають живих істот чи неістот* (с. 59 дис.) — насправді відмінкові форми не диференціюють живих і неживих істот, а лише істот і/чи неістот, пор. також: *жива істота* (с. 91 дис.) і *нежива істота* (с. 92 дис.) .

Утім висловлені зауваження не впливають на загальний позитивний висновок стосовно дисертаційної праці та мають здебільшого рекомендаційний і дискусійний характер.

Висновок. Дисертація Р.З. Назарчук на тему «Об’єктні зв’язки референтно спеціалізованих дієслівних предикатів (на матеріалі української, польської, англійської мов)» відповідає всім вимогам, які встановлені у «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), а також вимогам МОН України, що передбачені для кандидатських дисертацій, а її авторка, **Назарчук Роксолана Зіновіївна**, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, професор кафедри загального та прикладного мовознавства і слов’янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса

А.П. Загнітко

